
V. ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 37.01:3393

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ФАХІВЦІВ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Н. І. ТРИШКІНА, кандидат економічних наук
(Хмельницький торговельно-економічний коледж КНТЕУ)

***Анотація.** У статті досліджено сучасні підходи до формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю, охарактеризовані професійні компетенції фахівців, запропонована модель формування професійних компетенцій фахівців торговельно-економічного профілю.*

***Ключові слова:** викладач, вищий навчальний заклад, компетенція, інновація, навчально-виховний процес, освіта, студент.*

Через стрімкі зміни, що відбуваються в економічній, соціальній і виробничій сферах, трансформацію характеру та змісту діяльності потрібно застосовувати принципово нові підходи до формування соціально активної, творчої, конкурентоспроможної, професійно компетентної особистості. Формування якісного кадрового потенціалу для різних галузей національної економіки є необхідною і найбільш актуальною умовою розвитку. Особлива роль належить підготовці фахівців торговельно-економічного профілю, які в сучасних умовах стрімкого його розвитку є найбільш очікувані на ринку праці.

В нових умовах соціально-економічних відносин ринок праці диктує підвищені вимоги до якості підготовки спеціалістів, оскільки змінюються роль і функції фахівців, відповідно, і вимоги до їх багажу знань і здібностей.

З огляду на це формування професійної компетентності набуває особливої актуальності. Сучасні умови розвитку країни визначили потребу в підготовці нового покоління

фахівців, здатних ефективно керувати виробництвом та персоналом. Нині високий рівень професійної компетентності є вирішальним чинником соціальної захищеності та професійності працівників, а його досягнення – головним завданням навчальних закладів.

Аналіз теорії і практики свідчить, що у навчальному процесі торговельно-економічних коледжів недостатньою мірою враховується специфіка комерційної діяльності підприємств, яка істотно відрізняється від особливостей виробничого процесу у сфері матеріального виробництва.

Результати опитування працівників торговельно-економічних підприємств міста Хмельницька свідчать, що 75,4 % респондентів складно спілкуватися зі споживачами та колегами; у 46 % – виникають труднощі в організації спільної діяльності, що підтверджує недостатній рівень сформованості їх особистісних характеристик та розвитку професійно важливих якостей.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники визначають різні підходи до формування професійної компетентності. У дослідженнях українських учених (С. Максименко, Л. Долинська, М. Корольчук, Л. Карамушка, О. Креденцер, С. Миронець) висвітлено як теоретичні, так і практичні питання – методологічні підходи, визначення понять, шляхи формування професійно-важливих якостей тощо. Зарубіжні науковці (В. Бодров, Л. Меркур'єва, М. Савіна, А. Сазонова, В. Симоненко, С. Чистякова, Є. Павлютенков, Л. Виготський, А. Леонтьєва, Д. Єльконіна, Р. Мартенес, С. Рубінштейн, О. Філь та ін.) здебільшого зміщують акцент у практичну площину.

Аналіз свідчить, що у наукових фахових джерелах недостатньо розглянуто особливості формування професійної компетентності студентів коледжів торговельно-економічного профілю. Виявлені протиріччя між потребою зміни наявного освітнього середовища з метою формування сучасних професійно компетентних випускників і відсутністю визначених особливостей формування професійної компетентності студентів свідчать про доцільність створення необхідних передумов для цілеспрямованого впливу на формування професійної компетентності випускника професійного навчального закладу торговельно-економічного профілю.

Процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців економіки та підприємництва досліджено недостатньо глибоко. Зокрема, потрібно обґрунтувати педагогічні умови результативного формування зазначеної компетентності у майбутніх фахівців економіки та підприємництва, визначити особливості формування професійно компетентності студентів коледжу торговельно-економічного профілю та побудувати модель щодо її функціонування.

Сучасний ринок праці висуває вимоги не стільки до рівня теоретичних знань потенційного працівника, скільки до рівня його професійної компетентності, яку він зможе продемонструвати. В умовах стрімкого розвитку й полегшення доступу до інформаційних технологій передача готових знань не є головним завданням навчального процесу. Спосте-

рігається зниження функціонального значення і привабливості традиційної організації навчання. Водночас набуває поширення підхід, який полягає у формуванні компетентностей, проектного мислення, аналітичних здібностей, мотивованого прагнення до безперервної самоосвіти, самовдосконалення, умінь самостійно проектувати навчальну та майбутню професійну діяльність, що забезпечує успішність особистого та професійного зростання.

Сьогодні формується нова парадигма вищої освіти, яка безпосередньо пов'язана з професійною компетенцією та компетентністю. Аналіз визначень поняття «компетентність» свідчить, що практично кожне з них включає основні характеристики – знання, досвід у певному виді діяльності. Отже, компетентність формується, розвивається і проявляється в процесі діяльності. Тобто компетентність – це уміння здійснювати певну діяльність. Поширення поняття «компетентність» у науці пов'язано з професійною діяльністю, що підтверджується думками вчених-педагогів, практиків-управлінців і досвідом європейських країн, а саме: «компетентнісний підхід почав вивчатися і застосовуватися за вимогою роботодавців, яких не задовольняє ступінь практичної підготовленості випускників системи освіти – їх невміння взаємодіяти з людьми, створювати і працювати в команді, знаходити необхідну інформацію та використовувати її під час виконання завдань виробництва» [1, с. 14].

Вітчизняна система освіти завжди була компетентнісною, орієнтованою на сферу професійної діяльності, і в той же час була спрямована на підготовку фахівців для масового, стабільного, зі сталою технологією і номенклатурою товарів і послуг. Сьогодні ситуація починає змінюватись: інтенсивно розвиваються технології, виробництво стає гнучким, потрібен інший фахівець, здатний виявляти активність у мінливих умовах, саме тому актуальним є компетентнісний підхід, який охоплює поряд із конкретними знаннями та навичками такі категорії, як здібності, готовність пізнання, соціальні навички тощо. Отже, компетентність проявляється в діяльності та відповідно не може обмежуватися тільки пев-

ними знаннями чи уміннями. Можна навести багато прикладів про студентів-відмінників, які не змогли оптимально застосувати набуті фахові знання в критичних виробничо-управлінських ситуаціях. Щоб бути компетентним фахівцем, мало мати фундаментальну теоретичну та практичну підготовку, необхідно бути особистісно, професійно та психологічно готовим і здатним до ефективного застосування набутих фахових знань у професійній діяльності, коли фахівець на основі не завжди усвідомлених ознак прогнозує чи передбачає виникнення виробничо-управлінської проблеми або її розв'язання.

Обов'язковою умовою успішного професійного навчання є його професійна спрямованість. А це означає, що кожному викладачеві, особливо фундаментальних дисциплін, необхідно добре уявляти, які професійні вміння слід відпрацьовувати під час вивчення тієї чи іншої дисципліни. Якщо викладач коледжу чітко сформулює психолого-педагогічне завдання в перспективі та з'ясує, які фахові, моральні, інтелектуальні, фізичні, освітні якості потрібні майбутньому торговельно-економічному фахівцю XXI ст., він зможе успішно займатися підготовкою конкурентоспроможних фахівців.

Компетентність не слід протиставляти професійній кваліфікації та не ототожнювати з нею. Кваліфікацію слід розуміти як функціональну відповідність вимогам робочого місця і цілям освіти. Кваліфікація – це освітня відповідність щодо можливостей використання, тобто затребуваність професійних і соціальних структур. Компетенція інтерпретується як потенціал ситуативно-адекватної діяльності в досить широких межах. При цьому кваліфікація не зникає, вона переходить у структуру компетенції. Компетентність завжди є актуальним проявом компетенції – інтелектуальної діяльності, пов'язаної з виконання професійних завдань, яка дає змогу оновлювати знання, підвищувати кваліфікацію, критично мислити та знаходити нові оригінальні засоби розв'язання фахових завдань, добре орієнтуватися в потоці різноманітної інформації, переборювати екстремальні ситуації. Отже, професійна компетентність фахівців торговельно-економічного профілю – це теоретична, практична та психо-

логічна підготовленість майбутнього фахівця, яка проявляється в його здатності та готовності до здійснення конкретного виду професійної діяльності. Враховуючи вищезазначене, у розробку стандартів вищої освіти нового покоління покладений компетентісний принцип.

Соціальна і професійна спрямованість, культура мислення й темперамент є факторами, які зумовлюють рівень прояву професіоналізму. Визначення професійної компетентності слід розглядати як ступінь оволодіння системою знань, умінь, навичок і способів діяльності як систему комунікаційних якостей, необхідних для професійної діяльності, а професійну компетентність – як здатність особистості на різних рівнях виконувати різноманітні професійні завдання.

За результатами проведеного експерименту розроблено модель формування професійної компетентності студента торговельно-економічного профілю, яка включає як психологічні особливості цього процесу, рівні розвитку досліджуваного психологічного феномену, критерії та показники професійної компетентності цієї категорії, програму процесу, зміст діяльності; мету, функції, результати. Як складне утворення, професійна компетентність охоплює всі структурні ланки моделі, особливості та рівень розвитку яких визначають ступінь оволодіння професією, професійну компетентність фахівця, а отже, його професійну майстерність.

Критеріями сформованості когнітивного компонента є знання про комплекс і сутність професійних особистісних якостей фахівців торговельно-економічного профілю, усвідомлення їх необхідності в професійній діяльності, знання комунікативних і морально-етичних норм.

Критеріями сформованості поведінкового компонента є активна чи пасивна позиція у спілкуванні; прояв терпимості, доброзичливості (або нетерпимості, неприязні) до інших людей і розуміння (або нерозуміння) оточення, мотивів їх поведінки; здатність (або нездатність) прийняти іншу думку під час диспутів і обговорень, групової роботи; ставлення до інших культур, віросповідань, соціокультурних особливостей інших народів; ретельність (або безвідповідальність) у виконанні доручень і

завдань; активність (або пасивність) у груповій роботі; підготовленість до практичних і семінарських занять.

Модель формування професійної компетентності студента торговельно-економічного профілю представляє сукупність чотирьох компонентів: світоглядно-мотиваційного, теоретико-когнітивного, практично-діяльнісного та функціонально-творчого; виокремлено чотири групи критеріїв сформованості професійної компетентності: професійно-функціональний, професійно-спеціальний, психологічно-особистісний і результативний. Кожен із чотирьох критеріїв формування моделі професійної компетентності студента визначає необхідні якості, знання та вміння (показники), що становлять структуру професійної компетентності. Професійна компетентність студентів торговельно-економічного профілю розглядається як узагальнена риса особистості, що має чотири рівні розвитку: низький, середній, достатній та високий; виділено цілі, функції, зміст і результати професійної діяльності.

Розроблена модель професійної компетентності студента торговельно-економічного профілю є орієнтиром у формуванні професійної компетентності випускника коледжу.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури та проведене дослідження дозволили визначити критерії, показники й рівні сформованості професійних особистісних якостей студентів торговельно-економічного профілю.

Визначено, що критеріями сформованості мотиваційного компонента професійних особистісних якостей є тип мотивації до навчання у вищому навчальному закладі; домінуюча спрямованість особистості; прагнення до самоосвіти й саморозвитку; наявність або відсутність інтересу до внутрішнього світу іншої людини, до культур різних народів, навчальної діяльності; прагнення до пізнання розвитку науки і техніки.

Визначено, що професійна компетентність формується і базується на досягненнях попередніх періодів розвитку особистості, тісно пов'язана з її соціальними взаємодіями та особистісними особливостями. Водночас професійна компетентність можлива лише за наявності відповідних знань, навичок, умінь,

сформованості внутрішнього світу особистості – потреб, установок, професійної орієнтації та мотивів діяльності, вимог до себе, до своїх професійних якостей, результатів власної діяльності.

Доведено, що професійна компетентність студентів торговельно-економічного профілю є явищем багатовимірним, яке представлено у сукупності чотирьох компонентів: світоглядно-мотиваційного, теоретико-когнітивного, практично-діяльнісного і функціонально-творчого.

Отже, якісне формування професійних компетенцій у майбутніх фахівців торговельно-економічного профілю дасть реальну можливість підготувати професіоналів відповідного рівня зі спеціальності, конкурентоздатних на ринку праці, що вільно володіють своїми професійними навичками, і орієнтовані в суміжних галузях діяльності, здатних до ефективної роботи зі спеціальності, готових до постійного професійного розвитку, соціальної і професійної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабакова И. В. Развитие профессиональной компетентности специалистов информационно-аналитических служб : дисс. ... к. психол. н. : 19.00.13 / Бабакова И. В. ; [Место защиты : Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ]. – М., 2010. – 184 с.
Babakova I. V. Razvitie professionalnoy kompetentnosti spetsialistov informatsionno-analicheskikh sluzhb : diss. ... k. psihol. n. : 19.00.13 / Babakova I. V. ; [Mesto zaschityi : Ros. akad. gos. sluzhbyi pri Prezidente RF]. – M., 2010. – 184 s.
2. Шмерко О. П. Критерії та показники професійної компетентності студентів торговельно-економічного профілю / О. П. Шмерко // Вісник нац. ун-ту оборони України. – 2012. – Вип. 6 (31). – С. 304–309.
Shmerko O. P. Kriteriyi ta pokazniki profesijnoyi kompetentnosti studentiv torgovelnо-ekonomichnogo profilyu / O. P. Shmerko // Visnik nats. un-tu oboroni Ukrayini. – 2012. – Vip. 6 (31). – S. 304–309.

Н. И. Тришкина, кандидат экономических наук (Хмельницкий торгово-экономический колледж КНТЭУ). **Современные подходы к формированию профессиональных компетенций специалистов торгово-экономического профиля.**

Аннотация. В статье исследованы современные подходы к формированию профессиональных компетенций специалистов торгово-экономического профиля, охарактеризованы профессиональные компетенции специалистов, предложенная модель формирования профессиональных компетенций специалистов торгово-экономического профиля.

Ключевые слова: преподаватель, высшее учебное заведение, компетенция, инновация, учебно-воспитательный процесс, образование, студент.

N. Trishkina, Cand. Econ. Sci. (Khmelnitsky trade and economic College KNTEU). **New approaches to the formation of experts professional competence trade and economic profile.**

Summary. This article explores new approaches to the formation of professional competence of specialists trade and economics, described the professional competency of proposed model of professional competence of specialists trade and economics.

Keywords: teacher, institution of higher education, competence, innovation, educational process, education, student.